

ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਬਾਰੇ ਪਹਿਲਾ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਮੇਲਨ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਗੋਸ਼ਟੀ

ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਗਿਆਨਕ ਯੁਗ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸਥਾਨ

ਰਾਇਲ ਲਿੰਗਟਨ ਸਪਾ, ਯੂ. ਕੇ: ਵਿਖੇ, 10 -11 ਅਗਸਤ, 2013

ਪਰਚੇ ਉਪਲਭਯ ਕਰਨ ਲਈ ਦੇਖੋ: www.5abi.com

ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਕੂਲਾਂ, ਲਾਇਬਰੇਰੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰਣ ਮਾਧਿਅਮ ਵਿਚ

ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਭਵਿੱਖ

ਡਾ. ਸਾਬੀ ਲੁਧਿਆਣਵੀ, ਲੰਡਨ

ਕੁਝ ਲੋਕ ਕਹਿ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬਰਤਾਨੀਆਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਖਤਰੇ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਹ ਓਸ ਵੇਲੇ ਕਿਹਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਹਰ ਕੋਈ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਕੁਝ ਲੋਕਲ ਕੌਸਲਾਂ ਵਿਚ ਯਥਾਯੋਗ ਬੋਲਬਾਲਾ ਹੈ। ਕਈਆਂ ਕੌਸਲਾਂ ਦੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵੀ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਈ ਹੈ। ਕਈਆਂ ਕੌਸਲਾਂ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਚੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕੌਸਲਰ ਵੀ ਚੁਣੇ ਗਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਨਿਰਾਸਤਾ ਦਿਖਾਉਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਖਤਰੇ ਵਿਚ ਪਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਸਾਡੇ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਹੱਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਰਤਾਨੀਆਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਲਈ ਸੁਹਿਰਦ, ਨਿਰਲੇਪ ਅਤੇ ਇੰਡੀਅਨ ਸਟਾਈਲ ਪੌਲਿਟਿਕਸ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਹੋਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਸੇ ਆਓ ਵਿਦਿਅਕ ਆਦਾਰਿਆਂ, ਪ੍ਰਸਾਰਣ ਮਾਧਿਅਮ, ਵੈਬ ਸਾਈਟਸ, ਫੇਸਬੁੱਕ, ਇੰਟਰਨੈਟ, ਰੇਡੀਓ, ਟੀ ਵੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਗਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਅਜੋਕੇ ਗਾਣਿਆਂ ਅਤੇ ਫਿਲਮਾਂ ਆਦਿ ਉੱਤੇ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੀਏ।

ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਗੱਲ ਵਾਸਤੇ ਬਚਨਬੱਧ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰੇ। ਇਹ ਮਲਟੀਕਲਚਰਲ ਸੋਸਾਇਟੀ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੰਮ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਲਾਇਬਰੇਰੀਆਂ ਵਿਚ ਹੋਰਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਰੱਖਣ ਲਈ ਵੀ ਫੰਡ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਬਿਸ਼ਰਤਾ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਇਸ ਕੰਮ ਵਾਸਤੇ ਖਰਚੇ ਜਾਂਦੇ ਪੈਸਿਆਂ ਨੂੰ ਜਸਟੀਫਾਈ ਕਰਦੀ ਹੋਵੇ। ਅਗਰ ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਕਾਫੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੀ ਨਾ ਹੋਣ ਤਾਂ ਟੈਕਸ ਪੇਅਰਜ਼ ਭਾਵ ਟੈਸ ਅਦਾਅ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਕਿਉਂ ਖਾਹ ਮਖਾਹ ਦਾ ਖਰਚਾ ਝੱਲਣ? ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕੌਸਲਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਕਲਾਸਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਵਾਈਆਂ ਵੀ ਪਰ ਉਹ ਉਦੋਂ ਬੰਦ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਜਦੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਏਸ ਹੱਦ ਤੀਕ ਘਟ ਗਈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀਆਂ ਤਨਖਾਹਾਂ ਵੀ ਜਸਟੀਫਾਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਰਹੀਆਂ। ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਲਾਸਾਂ ਨੂੰ ਅਟੈਂਡ ਕਰਨੋਂ ਇਨਕਾਰੀ ਹੋ ਗਏ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਬੋਰਿੰਗ ਲਗਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਈ ਵੇਰ ਸਾਨੂੰ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਵੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ। ਕਈਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਾਰੇ ਵੇ ਸਾਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਕੁਝ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਇੰਡੀਆ ਤੋਂ ਕੁਆਲੀਫਾਈ ਹੋਏ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਾਈਕੀ ਦੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਕਈ ਵੇਰ ਇਹ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਮਝਾ ਸਕਦੇ ਹੁੰਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਬੋਲਣ ਦੀ ਮੁਹਾਰਤ ਨਹੀਂ ਰਖਦੇ ਹੁੰਦੇ।

ਸਭ ਤੋਂ ਬੜੀ ਸਮੱਸਿਆ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਅਕਸਰ ਹੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਕਈ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜੰਮੇ ਪਲੇ ਤੇ ਪਰਵਾਨ ਚੜ੍ਹੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਲਿਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਨਾ ਸਿਰਫ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਜੰਮੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਰੇ ਹੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਗੋਂ ਉਹ ਕਦੇ ਇਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਆਏ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਜੁ ਉਹ ਇਥੋਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਾਰੇ ਜਾਣ ਸਕਦੇ ਹੁੰਦੇ। ਯੂ ਕੇ ਦੇ ਐਗਜ਼ਾਮਨਿੰਗ ਬੋਰਡ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਏਸ ਪਾਸੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਕੁਝ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਇੱਥੇ ਵਸਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਵੀ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਰੈਡਿਟ ਦੇਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਕਾਫੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਲੇਖਕ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੋਂ ਕੁਝ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਬੇਸ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਸਿਸਟਮ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਰੱਖ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਭੂਗੋਲਕ ਤੌਰ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿਣਾ ਹੀ ਕਾਫੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਸਗੋਂ ਇਥੋਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਸਮਝਣੀ ਵੀ ਆਵਸ਼ਕ ਹੈ। ਇਹੋ ਹੀ ਕਾਫੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ, ਗੁਲਜ਼ਾਰੀ ਲਾਲ ਨੰਦਾ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਵਧੀਆ ਲਿਖਾਰੀ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਾਉਣੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਇਹ ਸਮਝਣ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਜਾਂ ਬਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਜੰਮੇ ਪਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਮਝ

ਵੀ ਸਕਣਗੇ ਜਾਂ ਨਹੀਂ? ਇਥੇ ਇਹ ਗੱਲ ਦਸਣੀ ਵਾਜਬ ਹੈ ਕਿ ਇਥੋਂ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸਲੇਬਸ ਵਿਚ ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵੀ ਲਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੇਰੀ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ "ਸੁਮੰਦਰੋਂ ਪਾਰ" ਵੀ ਏ ਲੈਵਲ ਵਿਚ ਲੱਗੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਸ ਦੇਸ ਵਾਰੇ ਹੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸ਼ਾਇਦ ਇਥੋਂ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੇਖਾਂ, ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਐਸੋਸੀਏਟ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋਣਗੇ।

ਕਈ ਸਾਲ ਹੋਏ ਮੇਰੀ ਇਕ ਕਹਾਣੀ "ਆਤਸ਼ਬਾਜ਼ੀ" ਇਕ ਸੰਪਾਦਤ ਪੁਸਤਕ "ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ" ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਸੈਕਸ ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਮੇਰੀਆਂ ਦੋ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ਤੇ "ਪ੍ਰੀਤ ਲੜੀ" ਤੇ "ਦੇਸ ਪਰਦੇਸ" ਅਦਿ ਪੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਛਪ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਅਸਲੀਲ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਗਿਆ। ਪਰੰਤੂ ਜਦੋਂ ਪੁਸਤਕ "ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ" ਏ ਲੈਵਲ ਵਿਚ ਲੱਗੀ ਤਾਂ ਕੁਝ ਮਾਪਿਆਂ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ 'ਤੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਕੀਤਾ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਹੈਰਾਨੀ ਹੋਈ ਕਿ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਗਿਆਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਏ ਲੈਵਲ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਮੈਂ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸੈਕਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਇਥੇ 'ਸੇਕਰਡ ਕਾਓ' ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਥੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਸੈਕਸ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ, ਵਿਗਿਆਪਨਾਂ, ਅਖਬਾਰਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਹਰ ਥਾ ਸੈਕਸ ਜਾਂ ਸੈਕਸੂਅਲ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਮ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਮੰਨਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਲੋਕ ਸੋਸਾਇਟੀ ਦੀ ਇਸ ਸੈਕਸੂਅਲਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ ਉੱਤੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਲੇਕਿਨ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਸਦੇ ਸਾਡੇ ਅਨੇਕਾਂ ਲੋਕ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰੀ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੈਕਸ ਵਾਰੇ ਕੁਝ ਵੀ ਪਤਾ ਹੈ। ਖੈਰ ਮੇਰੀ ਉਹ ਕਹਾਣੀ "ਆਤਸ਼ਬਾਜ਼ੀ" ਛੇਕੜ ਨੂੰ ਉਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚੋਂ ਪੜ੍ਹਾਈ ਨਾ ਜਾਣ ਲੱਗੀ ਜਾਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਪਰ ਸਮੁੱਚੀ ਕਿਤਾਬ ਨਾ ਹਟਾਈ ਗਈ। ਜਿਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਮੰਗ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧ ਗਈ। ਹੋਰ ਇਨਵੈਸਟੀਗੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਤਾ ਚੱਲਿਆ ਕਿ ਬੋਰਡ ਉੱਤੇ ਬੈਠੇ ਕੁਝ ਬੰਦੇ ਕੋਰਸਾਂ ਵਿਚ ਲਗਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਹੋਰਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹੇ ਉੱਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਇਸ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਤਾਂ ਇਹੋ ਹੀ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਘਟਨਾ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ ਤੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਹਾਲਾਤ ਬਦਲ ਗਏ ਹੋਣ ਪਰ ਇਕ ਗੱਲ ਯਕੀਨੀ ਹੈ ਕਿ ਇਥੋਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸੋਚ ਦੇ ਗਣ ਦੀਆਂ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਕਮੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਹਿਕੀਕਾਤ ਦੌਰਾਨ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਚੱਲਿਆ ਕਿ ਕੋਰਸਾਂ ਵਿਚ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਬੋਰਡ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੋਰਸਾਂ ਵਿਚ ਲਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਪੈਸੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ ਤੇ ਉਹ ਇਸੇ ਲਈ ਇਹ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਦੇ। ਪਰ ਮੇਰਾ ਸਵਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਅਗਰ ਪੈਸੇ ਲੈਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਰਖਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਅਦਾਰੇ ਲਈ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰਨ। ਕੇਵਲ ਉਹੀ ਲੋਕ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਨ ਜਿਹੜੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਲਈ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋਣ ਤੇ ਪੈਸੇ ਦੇ ਲਾਲਚੀ ਨਾ ਹੋਣ। ਹੁਣ ਇਹ ਸੁਆਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਐਗਜ਼ਾਮਿਨਿੰਗ ਬੋਰਡ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਬੰਦੇ ਇਥੇ ਚਾਲੀ ਚਾਲੀ ਪੰਜਾਹ ਪੰਜਾਹ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਲਿਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ? ਬੋਰਡ ਉੱਤੇ ਬੈਠੇ ਬੰਦੇ ਇਸ ਅਹੁਦੇ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਕਿਵੇਂ ਹਨ? ਇਸ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਤਹਿ ਤੀਕ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਲੋੜ ਹੈ ਇਹ ਜਾਣਨ ਦੀ ਕਿ ਕੋਰਸਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਾਉਣ ਤੇ ਹਟਾਉਣ ਵਾਲੇ ਇਹ ਬੰਦੇ ਕੌਣ ਹਨ? ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੌਣ ਐਪ੍ਰਾਇੰਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲਿਆਕਤ ਦਾ ਮੁਲਕੰਣ ਕੌਣ ਕਰਦਾ ਹੈ? ਸਿਲੇਬਸ ਵਿਚ ਲਗਾਈ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚਲੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਕੌਣ ਪਰਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੰਡੀਆ ਤੋਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਮੰਗਵਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਕਿਸ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਇਸ ਚੋਂ ਕੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕੀ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ? ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀਆਂ ਸਕੂਲੀ ਅਤੇ ਪਬਲਿਕ ਲਾਇਬਰੇਰੀਆਂ ਵਿਚ ਲਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਖੱਟੀ ਕਿਸ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ?

ਸਾਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਿਆਸਤ ਦੀ ਪੈਟਰੋਨਾਈਜ਼ਿੰਗ ਦੀ ਚੁਸਤੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਕਈ ਵੇਰ ਇਹ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਪਾਲਸੀ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੀ ਇਹ ਜੋ ਮੰਗਦੇ ਹਨ ਦੇਈ ਜਾਓ ਤਾਂ ਕਿ ਇਹ ਆਪੋ ਵਿਚ ਮਜ਼ਰੂਫ ਰਹਿਣ ਤੇ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਦੀ ਸਿਆਸਤ ਸਾਡੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹੇ। ਸਾਊਥਾਲ, ਬਰੈਡਫੋਰਡ, ਬਰਮਿੰਘਮ, ਡਰਬੀ ਤੇ ਕਵੈਂਟਰੀ ਆਦਿ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦਾ ਹੁਣ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਕਿ ਕਈਆਂ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਸੌ ਫੀਸਦੀ ਸਾਡੇ ਹੀ ਬੱਚੇ ਹਨ। ਚਿੱਟੇ ਅਧਿਆਪਕ ਇਨ੍ਹੀਂ ਸਕੂਲੀਂ ਟਿਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਸਿਆਸੀ ਲੰਬੜਦਾਰਾਂ ਨੇ ਟਿਕਣ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਸਾਰੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਗਵਰਨਰਾਂ ਨੂੰ ਏਨੀਆਂ ਪਾਵਰਜ਼ ਦੇ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਕਿ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਤੇ ਮੁੱਖ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਕੋਈ ਪੁੱਛ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਈ। ਕਈ ਵੇਰ ਇੰਝ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁੱਖ ਅਧਿਆਪਕ ਸਕੂਲ ਦਾ ਵਿਦਿਅਕ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨਾਲੋਂ ਏਸ ਚਿੰਤਾ 'ਚ ਗੜ੍ਹਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਕੂਲ ਦੇ ਗਵਰਨਰਜ਼ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਰਾਜ਼ੀ ਰੱਖਣਾ ਹੈ। ਇਕ ਮਲਟੀ ਕਲਚਰਲ ਸੋਸਾਇਟੀ ਲਈ ਇਹ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਦੇਸ ਦੇ ਬੱਚੇ ਦੁਜੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਿੰਸਿਪਲਿਟੀ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹੋਣ। ਪਰ ਇਹ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵੱਲ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਕ ਵੇਰ ਏਸ਼ੀਅਨ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਬੱਸਾਂ ਰਾਹੀਂ ਦੁਜਿਆਂ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਲਿਜਾਣ ਦੀ ਸਕੀਮ ਵੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚੜ੍ਹੀ।

ਇਕ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਅਤੇ ਸੁਹਿਰਦ ਲੇਖਕ ਵਜੋਂ ਮੈਂ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹਾਂਗਾ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਬੜ੍ਹਾਵਾ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਾਡੇ ਕਲਚਰ ਨੂੰ ਹੱਲਾਸ਼ੇਰੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤਾ ਲਈ ਇਕ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ, ਇਕ ਫਾਰਮੂਲੇ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਇੰਝ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਹ ਲੋਕ ਮੂਹਰੇ ਕਰਨੇ ਪੈਣਗੇ ਜਿਹੜੇ ਕੁਰਸੀ ਦੇ ਭੁੱਖੇ ਨਾ ਹੋਣ ਸਗੋਂ ਸੁਹਿਰਦ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਵਿਅਕਤੀ ਹੋਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤਕ ਸੂਝ ਵੀ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਿਖਾਉਣ ਵੱਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੁਚਿਤ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੀ ਆਪਣੀ ਸੀਮਾ ਹੈ। ਅਕਸਰ ਹੀ ਇਨ੍ਹੀਂ ਥਾਵੀਂ ਮੁਫਤ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਕੁਆਲੀਫਾਈਡ ਅਧਿਆਪਕ ਮੁਫਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਚੇਰ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਏਸ ਗੱਲ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸੋਚਣ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਕਾਬਲੀਅਤ ਕੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿੰਝ ਪਰਖਿਆ ਜਾਵੇ? ਲੋਕਲ ਕੌਸਲਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਨਾਂ ਉੱਤੇ ਸਿਰਜੀਆਂ ਗਈਆਂ ਨੌਕਰੀਆਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੀ ਹੈ? ਜੀ.ਸੀ.ਐਸ.ਈ. ਤੇ ਏ ਲੈਵਲ ਆਦਿ ਵਿਚ ਲੱਗਾਈਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ ਇਹ ਲੋਕ ਐਨਾਲਾਈਜ਼ ਕਿੰਝ ਕਰਦੇ ਹਨ? ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਹੈ ਕਿ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀ ਕੈਪਿਟੇਸ਼ਨ ਨੂੰ ਵੀ ਕਥਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਹੀ ਕੰਪਨੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪ ਹੀ ਆਰਡਰ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਏਸ਼ੀਅਨ ਕਿਤਾਬੀ ਅਤੇ ਮਿਉਜ਼ਿਕ ਲਾਇਬਰੇਰੀਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਵਿਦਿਅਕ ਮਹਿਕਮਿਆਂ 'ਤੇ ਵੀ ਢੁੱਕਦੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸਰਕਾਰੀ ਅਦਾਰਿਆਂ ਲਈ ਇੰਡੀਆ ਤੋਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਮੰਗਵਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਕਰੰਸੀ ਰੇਟ ਵਿਚ ਕੀ ਕੋਈ ਹੋਰਾਫੇਰੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ?

ਇਕ ਵੇਰ ਇਕ ਲਾਇਬਰੇਰੀਅਨ ਬੀਬੀ ਦਾ ਫੋਨ ਆਇਆ ਕਿ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰ ਆਓ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਖੋ ਕਿ ਉਹ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਆਇਆ ਕਰਨ ਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਇਸ਼ੂ ਕਰਵਾਇਆ ਕਰਨ। ਅਗਰ ਉਹ ਇੰਝ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ ਤਾਂ ਕੌਸਲ ਵਲੋਂ ਮਿਲਦੇ ਫੰਡ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਉਸ ਬੀਬੀ ਦੀ ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਲੱਗੀ। ਉਸ ਨੇ ਬੜੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਦੇ ਕਈ ਬੰਦੇ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ। ਮੈਂ ਪੁਰਜ਼ੋਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਚਿਰੰਜੀਵ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਖਰੀਦੋ ਫਰੋਖਤ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਤੇ ਲਾਇਬਰੇਰੀਆਂ ਚੋਂ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ਼ੂ ਕਰਵਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਫੰਡ ਮੈਨੇਜਰਜ਼ ਨੂੰ ਕਨਵਿੰਸ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਦੱਸਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਇੱਥੇ ਕੋਈ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀ ਵੀ ਉਦਾਹਰਣ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਕਿੰਝ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਗ਼ੈਰਦਿਲਚਸਪੀ ਕਾਰਨ ਕੌਸਲਾਂ ਨੇ ਬੜੀਆਂ ਸੁਹਣੀਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਲਗਦੀਆਂ ਕਲਾਸਾਂ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਹੋ ਹਾਲ ਲਾਇਬਰੇਰੀਆਂ ਦਾ ਹੋਣਾ ਹੈ ਅਗਰ ਅਸੀਂ ਸੁਚੇਤ ਨਾ ਹੋਏ ਤਾਂ। ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਰੇਡੀਓ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿਚ ਵੀ ਬਹੁਤ ਰੌਲਾ ਪਾਇਆ। ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੇ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਜਾਂ ਮੇਰੇ ਜਿਹੇ ਹੋਰ ਦੋਸਤਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਦਾ ਨੋਟਿਸ ਲਿਆ ਹੋਵੇ।

ਅਜਕਲ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕੰਪਿਊਟਰ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਭਰਪੂਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਵਰਗੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਟੈਕਨੋਲੋਜੀ ਤੋਂ ਲਗਭਗ ਕੋਰੇ ਬੰਦੇ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਟੈਕਨੋਲੋਜੀ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਸਿੱਖਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਬਿਨਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਫੇਸਬੁੱਕ, ਈ ਮੇਲ, ਟਵਿੱਟਰਜ਼ ਤੇ ਬਲੋਗਜ਼ ਸਭ ਕੁਝ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਉਪਲੱਭਦ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿਣ ਵਿਚ ਵੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਪਿਆਰੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਟੈਕਨੋਲੋਜੀ ਤੋਂ ਵਾਕਫ਼ ਹਨ ਉਹ ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇੰਝ ਕਰਨ ਨਾਲ ਗਲੋਬਲ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਕ ਭਾਈਚਾਰਾ ਕਾਇਮ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਫੇਸਬੁੱਕ ਉੱਤੇ ਕਈ ਗਰੁੱਪ ਕਾਇਮ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਕਈ ਲੋਕ ਇਸ ਮਾਧਿਅਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਫੋਟੋਆਂ ਛਾਪਣ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਹੱਤਤਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ ਪਰ ਵਧੇਰੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਇਸ ਦੀ ਸਯੋਗ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਆਈ ਟਿਊਨ, ਆਈ ਪੌਡ ਤੇ ਆਈ ਪੈਡ ਖਰੀਦਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਟੈਕਨੋਲੋਜੀ ਨੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਬੂਹੇ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤੇ ਹਨ।

ਉਹ ਵਕਤ ਵੀ ਗੁਜ਼ਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਪਰੂਫ ਰੀਡਿੰਗ ਦੀ ਬਹੁਤ ਬੜੀ ਸਮੱਸਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਕਿ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਚ ਇਹ ਬਿੱਲਕੁੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡੇ ਕੁਝ ਪਬਲਿਸ਼ਰ ਟਾਈਪ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਕਿਰਤ ਨੂੰ ਵੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਦੇ। ਲੇਖਕ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਹੀ ਸਹੀ ਪਰ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਟਾਈਪ ਕਰਕੇ ਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਕਰਨ। ਅਗਰ ਹੋ ਸਕੇ ਤਾਂ ਪੀ ਡੀ ਐਫ ਵਿਚ ਭੇਜਿਆ ਕਰਨ। ਇੰਝ ਕਰਨ ਨਾਲ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਤੁਹਾਡੀ ਰਚਨਾਂ ਨਾਲ ਛੇੜ ਛਾੜ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇਗਾ। ਇਹ ਵੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਕਿ ਜਿਹੜੀ ਟਾਈਪ ਕਰਨ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਲੇਖਕ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਇਵਜ਼ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਲੇਖਕ ਤੋਂ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਪੈਸਿਆਂ ਦੀ ਰਕਮ ਵਿਚ ਵੀ ਕਮੀ ਕਰੇ ਕਿਉਂਕਿ ਟਾਈਪ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਤੇ ਪੀ ਡੀ ਐਫ ਵਾਲੀ ਰਚਨਾ ਦੀ ਪਰੂਫ ਰੀਡਿੰਗ ਦੀ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਕੋਈ ਵੇਲਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਸਾਨੂੰ ਰੌਇਲਟੀ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਪੌਲਿਓ ਪੈਸੇ ਦੇ ਕੇ ਛਪਵਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਮੇਰੀ ਪੁਸਤਕ "ਸਮੁੰਦਰੋਂ ਪਾਰ" ਪ੍ਰੀਤ ਲੜੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਸਮੂਹ ਨੇ ਛਾਪੀ ਸੀ। ਉੱਡਦੀਆਂ ਤਿੱਤਲੀਆਂ ਮਗਰ, ਮੌਸਮ ਖਰਾਬ ਹੈ ਤੇ ਅੱਗ ਖਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਨਵਯੁਗ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼ ਨੇ ਛਾਪੀਆਂ ਸਨ। ਦੋਹਾਂ ਆਦਾਰਿਆਂ ਨੇ ਰੌਇਲਟੀ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਮਾਣ ਰੱਖਿਆ। ਉਧਰ ਅਜਕਲ ਹਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ "ਸਮੁੰਦਰੋਂ ਪਾਰ" ਦੇ ਕਈ ਐਡੀਸ਼ਨ ਛਪ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਮੇਰੇ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਕਈਆਂ ਪਬਲਿਸ਼ਰਾਂ ਨੇ ਛਾਪ ਲਏ ਹਨ। ਇਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਭ ਨਾਲ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਜਾਨੀ ਕਿ ਕੁਰੱਪਟ ਪ੍ਰੈਕਟਿਸਿਸ ਦਾ ਹਰ ਪਾਸੇ ਹੀ ਬੋਲ ਬਾਲਾ ਹੈ।

ਸਾਡੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕੋਈ ਖਰੀਦ ਕੇ ਰਾਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਸੱਗੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਆ ਜਾਵੇਗੀ ਕਿਉਂਕਿ ਈ ਬੁੱਕਸ ਦਾ ਜ਼ਮਾਨਾ ਜੁ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਈ ਪੈਡ, ਕਿੰਡਲ ਫਾਇਰ, ਈ ਫੋਨ ਅਤੇ ਲੈਪ ਟੌਪ ਉੱਤੇ ਘਰਾਂ, ਬੱਸਾਂ, ਗੱਡੀਆਂ ਅਤੇ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਖਬਾਰਾਂ ਦਾ ਵੀ ਇਹੋ ਹਾਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਉੱਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਕੰਟਰੋਲ ਹੈ। ਈ ਬੁੱਕ ਨੂੰ ਡਾਊਨਲੋਡ ਕਰਨ ਦੀ ਕੀਮਤ ਵਸੂਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਇੰਟਰਨੈਟ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਵਾਸਤੇ ਚੰਦੇ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸਾਡੀ ਗੰਗਾ ਉਲਟੀ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਕਿਰਤ ਦਾ ਮੁੱਲ ਪਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਹੋਰ ਬਥੇਰੇ ਕੰਮਾਂ ਉੱਤੇ ਫ਼ਜ਼ੂਲ ਖਰਚੀਆਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਧਾਰਮਕ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਮਾਜਕ ਭਾਵ ਵਿਆਹਾਂ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਵਾਲੇ ਕੰਮਾਂ 'ਤੇ ਬੇਹੱਦ ਮਾਇਆ ਖਰਚੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸਭ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਲੇਖਕ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਕੰਮ ਦੀ ਭਲਾਈ ਲਈ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਮੁੱਲ ਪਾਇਆ ਜਾਵੇ?

ਇੰਟਰਨੈਟ ਦੇ ਯੁਗ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਇੰਟਰਨੈਟ ਰੇਡੀਓ ਅਤੇ ਟੈਲੀਵੀਯਨ ਵੈਬਸਾਈਟਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਵੀ ਢੇਰ ਸਾਰਾ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੈਬਸਾਈਟਸ 'ਤੇ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੀ ਵੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਇੰਟਰਨੈਟ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਵੀ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ। ਆਮ ਪੱਛਮੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਪੇਪਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਘਟ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਅੰਨ ਲਾਈਨ ਦੀਆਂ ਸੰਵਿਧਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਤੀਕ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬੈਕ ਇਨਸਿਸਟ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗਾਹਕ ਅੰਨ ਲਾਈਨ ਹੀ ਆਪਣਾ ਬੈਕ ਬੈਲੈਂਸ ਦੇਖ ਲਿਆ ਕਰੇ ਤੇ ਉਹ ਅਗਰ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਆਪੇ ਹੀ ਪੇਪਰ ਸਟੇਟਮੈਂਟ ਵੀ ਪ੍ਰਿੰਟ ਕਰ ਲਿਆ ਕਰੇ। ਬੈਰ ਆਪਾਂ ਗੱਲ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਇੰਟਰਨੈਟ ਅਖਬਾਰਾਂ ਅਤੇ ਮੈਗਜ਼ੀਨਾਂ ਦੇ ਨਿਕਲਣ ਕਾਰਨ ਜਾਹਰਾ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਲੋਕ ਪ੍ਰੀਅਤਾ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚਲੇ ਮੈਟੀਰੀਅਲ ਕਈ ਵੇਰ ਉੱਚੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਅਜੇ ਵੀ ਬਹੁਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਪੇਪਰ ਉੱਤੇ ਪਰਿੰਟ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਚੀਜ਼ ਪੜ੍ਹਕੇ ਹੀ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਵੈਸੇ ਵੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇੰਟਰਨੈਟ ਅਖਬਾਰਾਂ ਅਤੇ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਚੰਦੇ ਦੀ ਆਸ ਨਹੀਂ ਰਖਦੇ ਹੁੰਦੇ, ਇਸ ਲਈ ਮੁਫਤੋਂ ਮੁਫਤੀ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਕੀਮਤੀ ਸਮਾਂ ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਵੀ ਇਕ ਹੱਦ ਨਿਸਚਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਈਆਂ ਦੇਸਤਾਂ ਨੇ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਕੁਝ ਨਿਗੂਣਾ ਜਿਹਾ ਚੰਦਾ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ ਪਰ ਮੁਫਤੋਂ ਮੁਫਤੀ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਛਾਪਣ ਦੇ ਸ਼ੌਕੀਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦਿੰਦੇ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਅਦਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਵੀ ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਹੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਮੀਡੀਅਮ ਵੇਵ, ਡੈਬ ਅਤੇ ਐਫ ਐਮ ਉੱਤੇ ਚਲਦੇ ਰੇਡੀਓ ਸਟੇਸ਼ਨਾਂ ਉੱਤੇ ਵੀ ਖਰਚਿਆਂ ਦੀ ਪੰਡ ਭਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਬਿਰਿਟਨ ਵਿਚ ਏਸ਼ੀਅਨ ਮਾਰਕੀਟ ਵਿਚ ਸੈਚੂਰੇਸ਼ਨ ਆ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਧਾਰਮਕ ਪ੍ਰਸਾਰਣ ਅਦਾਰੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪੈਸੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਵਲ ਰੁਚਿੱਤ ਹਨ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨ ਦਾ ਵਧੀਆ ਸਾਧਨ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਅਰਦਾਸਾਂ ਹਨ। ਰੇਡੀਓ ਤੇ ਟੀ ਵੀ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵੀ ਕੀ ਕਰਨ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਬੜੀ ਤਕੜੀ ਮਾਇਆ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਤੇ ਇਸੇ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਹੀ ਮਾਇਆ ਇਕੱਠਰ ਕਰਨ ਵੱਲ ਲੱਗੇ ਰਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇੰਝ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਦਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹੀ ਦੇਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਬੜਾਵਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਧਾਰਮਕ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਚੈਨਲਾਂ ਜਾਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਧਾਰਮਕ ਸਿਖਸ਼ਾ ਜਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨੀ ਸਿੱਖਣ ਤੱਕ ਹੀ ਮਹਿਦੂਦ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਰੇਡੀਓ ਅਤੇ ਟੀ ਵੀ ਦੇ ਕਈਆਂ ਪੇਸ਼ਕਾਰਾਂ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਗਜ਼ਲ ਨੂੰ ਗਜ਼ਲ, ਮਜ਼ਬੂਰ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਰ ਤੇ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨੂੰ ਇਜਾਜ਼ਤ ਤਾਂ ਆਮ ਜਿਹੀ ਹੀ ਗੱਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੇਸ਼ਕਾਰਾਂ ਦਾ ਤਲੱਫ਼ਠੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਇਸ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਵਿਚ ਵੀ ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹੋ ਹਾਲ ਅਜਕਲ ਦੇ ਢੇਰ ਸਾਰੇ ਗਾਣਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਹੈ। ਚੰਗੀ ਮੰਦੀ ਪੋਇਟਰੀ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਬੀਟ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਡਾਂਸ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਬੜਾਵੇ ਲਈ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਿਹਾ। ਕਈ ਲੋਕ ਕਹਿ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਸਮਝ ਆਵੇ ਜਾਂ ਨਾ ਆਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ 'ਚ ਵਸਦੀ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਲਚਰ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਤਾਂ ਰਹਿ ਹੀ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਇਸ ਲਈ ਹਲਕੀ ਲਗਦੀ ਹੈ ਕਿ ਭੰਗੜਾ ਬੀਟ ਨਾਲ ਝੁੰਮ ਲੈਣਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਕਲਚਰ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਰਹਿਣਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਲਚਰ ਦੀ ਹਿਸਟਰੀ, ਬੋਲੀ ਤੇ ਕਈਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਧਰਮ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਅਤੇ ਜਾਨਣਾ ਵੀ ਆਵੱਸ਼ਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਜ਼ਬਾਨ ਆਉਣ ਨਾਲ ਹੀ ਸਮਝੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਸ ਸੈਟੇਲਾਈਟ ਅਤੇ ਇੰਟਰਨੈਟ ਦੇ ਯੁਗ ਵਿਚ ਬੁੱਡਕਾਸਟਿੰਗ ਇਕ ਨਵੇਂ, ਅਣਕਿਆਸੇ ਅਤੇ ਨਵੇਕਲੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ। ਰੇਡੀਓ, ਟੀ ਵੀ ਅਤੇ ਇਲੈਟਰੌਨਿਕ ਮੀਡੀਆ ਏਨਾ ਤੇਜ਼ ਤਰਾਰ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਖ਼ਬਰਾਂ ਐਵੇਂ ਕੁਝ ਘੰਟਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਸੁੰਗੜ ਕੇ ਇਕ ਗਲੋਬਲ ਵਿਲੋਜ਼ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਇੰਟਰਨੈਟ ਨੇ ਗਲੋਬਲੀ ਇੰਟਰਐਕਸ਼ਨ ਦਾ ਦੌਰ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸੈਟੇਲਾਈਟ ਰਾਹੀਂ ਕਈਆਂ ਚੈਨਲਾਂ ਉੱਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਇੱਕੋ ਵੇਲੇ ਇੰਟਰਐਕਟ ਹੋਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀਆਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਉੱਤੇ ਭਰਪੂਰ ਡਿਸਕਸ਼ਨ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਪਿਛਲੇ ਪੰਝੀ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਮਲਟੀ ਲਿੰਗੁਅਲ ਸੋਸ਼ੀਓ ਪੁਲੀਟੀਕਲ ਡਿਸਕਸ਼ਨ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਇਹ ਪੇਸ਼ਕਾਰ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਕਿੰਝ

ਆਪਣੇ ਐਂਡੀਐਸ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਡੀਬੇਟਰ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਕਈਆਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਏਸ ਪਾਸੇ ਵਰਨਣਯੋਗ ਪ੍ਰਗਤੀ ਕਰ ਸਕਿਆ ਹਾਂ। ਪਰ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰ ਇੰਟਰਐਕਟ ਜਾਂ ਡੀਬੇਟ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਵਾਸਤੇ ਵਧੀਆ ਤਿਆਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਜਾਂ ਉਹ ਇਸ ਦੇ ਕਾਬਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਉਹ ਲਗਾਤਾਰ ਤੇ ਕਈ ਵੇਰ ਵਿਸ਼ੇ ਤੋਂ ਹਟ ਕੇ ਬੋਲ ਰਹੇ ਕਾਲਰ ਨੂੰ ਟੋਕਦੇ ਨਹੀਂ ਤੇ ਕਾਊਂਟਰ ਕੁਐਸਚਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਬਹਿਸ ਕਰਨ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਲੜਨ ਵਰਗੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਇੰਟਰਐਕਟ ਕਰਨਾ ਭਾਵ ਤਬਾਦਲਾ-ਏ-ਖਿਆਲਾਤ ਕਰਨਾ ਲੜਨਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਕਈ ਲੋਕ ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਵਾਰੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਸਮਾਜਕ ਜਾਂ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸਮੱਸਿਆ ਵਾਰੇ ਬਹਿਸ 'ਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਖਾਹ ਮਖਾਹ ਹੀ ਸਾਰੀ ਬਹਿਸ ਨੂੰ ਧਰਮ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆਕੇ ਕੁਸੈਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਉੱਤੇ ਉਹ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੇ ਹੁੰਦੇ। ਕਈ ਵੇਰ ਪੇਸ਼ਕਾਰ ਵੀ ਓਜਿਹੇ ਕਾਲਰਾਂ ਤੋਂ ਡਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇੰਗਲੈਂਡ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਪ੍ਰਸਾਰਣ ਅਦਾਰੇ ਖੁੱਲ੍ਹ ਰਹੇ ਹਨ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਵਧੇਰੇ ਟੀ ਵੀ ਸਟੇਸ਼ਨ ਬਹੁਤਾ ਕਰਕੇ ਪਿਛਾਂਹ ਰਹਿ ਗਏ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਗਲਤਾਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਆਪਣੇ ਅਪਣਾਏ ਹੋਏ ਦੇਸ਼ ਵਾਰੇ ਉੱਕਾ ਹੀ ਚੁੱਪ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਇਹ ਚੈਨਲਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਤਾਂ ਗੱਲ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇੰਗਲੈਂਡ, ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਢੇਰ ਸਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਮੁਫਤ ਦੀਆਂ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਛਪਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਇਹ ਇੱਕੋ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਛਾਪਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਇਨਵੈਸਟੀਗੇਟਿੰਗ ਜਰਨਾਲਿਜ਼ਮ ਦੇ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਫਿਰ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੀ ਦੇਣ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅੱਖੋਂ ਪਰਖੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸਾਡੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਚੈਨਲਾਂ ਉੱਤੇ ਅਕਸਰ ਹੀ ਕੇਵਲ ਪੰਜਾਬੀ ਫਿਲਮਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਰ ਪੰਜਾਬ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਖ਼ਬਰਾਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਸੋਸ਼ਲ ਲਾਈਫ, ਪੌਲਿਟਿਕਸ, ਕਾਇਦੇ-ਕਨੂੰਨ, ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਸੋਸ਼ਲ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵਾਰੇ ਬੜੀ ਘੱਟ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੰਮਾਂ ਵਾਸਤੇ ਮਾਹਰ ਪੱਤਰਕਾਰ ਤੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰ ਲੋੜੀਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੇਤਨ ਇਹ ਏਸ਼ੀਅਨ ਚੈਨਲਾਂ ਦੇ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਅਕਸਰ ਹੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਏਸ਼ੀਅਨ ਚੈਨਲਾਂ ਉੱਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਗੀਤਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਵੀਡੀਓ ਅਤੀ ਅਸਲੀਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਸਦਾਚਾਰਕ ਅਤੇ ਕਲਚਰਲ ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਗੱਲ ਖ਼ੇਦ ਨਾਲ ਕਹਿਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਰਤਾਨੀਆਂ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੇਸ਼ੱਕ ਬੜੀ ਵਧੀਆ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਈ ਬੜੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਤੇ ਭਾਵਪੂਰਤ ਸ਼ਾਇਰੀ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਰਚਣ ਵੱਲ ਏਨਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਇਸ ਲਈ ਕੁਦਰਤੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਰਵੱਈਆਂ ਇਥੇ ਵਸਦੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵੀ ਨਾਲ ਹੀ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਹਨ। ਅਗਰ ਕੁਝ ਕੁ ਉਂਗਲਾਂ ਤੇ ਗਿਣਨ ਜੋਗੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਹੈਨ ਵੀ ਤਾਂ ਕਈ ਅਲੋਚਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੋੜ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਹੱਤਤਾ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਲਿਖਣ ਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੀ ਓਨਾ ਹੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ਜਿੰਨਾ ਕਿ ਸਾਡਾ ਹੈ। ਲਿੱਪੀ ਦੀ ਸਾਂਝ ਦਾ ਨਾ ਹੋਣਾ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਪੰਜਾਬਾਂ ਦੇ ਵਧੀਆ ਤਾਲ ਮੇਲ ਵਾਸਤੇ ਸਾਂਝੀ ਲਿੱਪੀ ਦੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖੀ ਇਕ ਮੁਕੰਮਲ ਲਿੱਪੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਸਾਰੀਆਂ ਧੁਨਾਂ ਹਨ। ਇਹ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਬੱਝੀ ਹੋਈ। ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਨੇ ਇਸ ਲਿੱਪੀ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਠੀਕ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਉਸ ਵੇਲੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਸੀ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਉਰਦੂ ਦਾ ਬੋਲ ਬਾਲਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਸਿੱਖਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਵੀ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉੱਥੇ ਕੋਈ ਖ਼ਾਸ ਅਜਿਹੀ ਲਹਿਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸੇ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਸਿੱਖਣੀ ਕਿੰਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਤੇ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਸਾਂਭ ਸੰਭਾਲ ਇਸ ਬਾਝੋਂ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਪਾਇਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਕਰੜਾਈ ਨਾਲ ਸਰਕਾਰੀ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਵਿਚ ਲਾਗੂ ਕਰੇ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਬਦਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ ਕਿ ਬੇਸ਼ੱਕ ਉਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਣ ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਕੀਮਤ ਉੱਤੇ ਨਹੀਂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਉਰਦੂ ਵੀ ਸਿਖਾਉਣ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵੀ ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਬਲੀ ਦਾ ਬੱਕਰਾ ਨਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ।

ਬਰਤਾਨੀਆਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਇੰਮੀਗਰੇਸ਼ਨ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਮੁਨੱਸਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਗਰ ਹੋਰ ਹੋਰ ਪੰਜਾਬੀ ਇੰਮੀਗਰੈਂਟਸ ਇੱਥੇ ਆਉਂਦੇ ਰਹਿਣਗੇ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਹੋਰ ਚਲਦੀ ਰਹੇਗੀ ਵਰਨਾ ਅਸੀਂ ਸਭ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਇਸ ਵੱਲ ਕੋਈ ਖ਼ਾਸ ਰੁਚੀ ਅਤੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਬੜੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਕੇ ਵੇਖ ਲਈ ਹੈ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਗਈ। ਦਰਅਸਲ ਸਾਡੇ ਬੱਚੇ ਕੇਵਲ ਉਹੀ ਜ਼ਬਾਨ ਸਿੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰੀਅਰ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਨਵੀਂ ਜ਼ਬਾਨ ਸਿੱਖਣ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੌਬ ਪਰੋਸਪੈਕਟਸ ਵਧਦੇ ਹੋਣ। ਫ਼ਰੈਂਚ, ਜਰਮਨ, ਰਸ਼ੀਅਨ, ਸਪੈਨਿਸ਼, ਚਾਈਨੀਜ਼, ਇਟਾਲੀਅਨ ਆਦਿ ਅਜਿਹੀਆਂ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਨਵੀਂ ਪਨੀਰੀ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਆਸਾਵਾਦੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਯੂਰਪ ਦੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਪੁਲੀਟੀਕਲ ਅਤੇ ਹੋਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਆਕੇ ਵਸੇ ਬਹੁਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਜਦੋਂ ਉੱਥੋਂ ਦੀ

ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਲੈ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਈ ਈ ਸੀ ਦੇ ਕਨੂੰਨਾਂ ਤਹਿਤ ਉਹ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਵਸਣ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਇੱਥੇ ਹੀ ਆ ਵਸਦੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਦੋ ਕੁ ਦਹਾਕਿਆ ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ ਪੰਜਾਬੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਗਰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਵੀ ਈ ਈ ਸੀ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣਿਆਂ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਇੰਮੀਗਰੇਸ਼ਨ ਚਾਲੂ ਰਹੇਗੀ। ਯਾਦ ਰਹੇ ਕਿ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਯੂਰਪ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਮੰਡੀ ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰੈਸ਼ਰ ਕਾਰਨ ਮੌਜੂਦਾ ਸਰਕਾਰ 2015 ਦੀਆਂ ਇਲੈਕਸ਼ਨਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਸਵਾਲ ਸੰਬੰਧੀ ਰੀਫਰੈਂਡਮ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਗੈਰ-ਯੂਰਪੀਅਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਦਿਨ ਬਦਿਨ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਲੱਗ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਅਗਰ ਇਥੇ ਰਹਿ ਰਹੇ ਇੰਲੀਗਲ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਲੱਖਾਂ ਵਿਚ ਹੈ, ਆਮ ਮੁਅਫੀਨਾਮਾਂ ਮਿਲ ਗਿਆ ਤਾਂ ਤਦ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਪੌਜ਼ੇਟਿਵਿਟੀ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਇਸ ਮੁਅਫੀਨਾਮੇ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਆਸ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਗਰ ਹੋਰ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਇੰਮੀਗਰੇਸ਼ਨ ਨਾ ਹੋਈ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਹੁਣ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਇੰਗਲਿਸ਼ਤਾਨ ਵਿਚ ਜਿਉਂਦਿਆ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ। ਇਹ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਸਮੂਹਕ ਕੰਮ ਹੈ। ਇਸ ਯਤਨ ਵਿਚ ਹਰ ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।-

ਅਗਸਤ 2013

drsathi41@gmail.com

www.drsathiludhianvi.blogspot.co.uk